

ARTUR HAMRYSZCZAK* – LUBLIN

MUZEM LAT DZIECIĘCYCH PRYMASA TYSIĄCLECIA STEFANA KARDYNAŁA WYSZYŃSKIEGO W ZUZELI¹

Streszczenie

Zuzela to wieś w diecezji łomżyńskiej, gdzie 3 sierpnia 1901 r. urodził się Stefan Wyszyński. Jego ojciec Stanisław był organistą w miejscowej parafii. Rodzina Wyszyńskich mieszkała w budynku organistówki naprzeciw kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego. W 1910 r. przeniosła się do Andrzejewa, gdzie Stanisław Wyszyński otrzymał posadę organisty oraz lepsze warunki lokalowe dla rozrastającej się rodziny. Muzeum w Zuzeli powstało w 1990 r. w budynku dawnej szkoły powszechnej, do której uczęszczał Stefan Wyszyński. Instytucja jest prowadzona przez parafię w Zuzeli, a każdorazowy proboszcz jest kustoszem. Placówką przez ponad dwadzieścia lat opiekowały się bezhabitowe Siostry Służki NMP Niepokalanej.

W budynku muzeum zrekonstruowano salę szkoły powszechnej z początku XX wieku, do której uczęszczał Stefan Wyszyński oraz mieszkanie rodziny organisty Stanisława Wyszyńskiego. W aranżacji wnętrza starano się o jak najwierniejsze ich odtworzenie, aby zwiedzający mógł poznać warunki życia i wzrostu religijno-intelektualnego przyszłego prymasa Polski. Do przestrzeni wystawienniczej zalicza się również kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w którego budowie uczestniczył Stanisław Wyszyński. W świątyni znajduje się chrzcielnica, przy której przyjął chrzest Stefan Wyszyński oraz ołtarz Matki Bożej Częstochowskiej, przed którym modliła się rodzina Wyszyńskich, a Stefan służył do mszy św. W kościele zainstalowano również 14 witraży, które opisują kolejne wydarzenia z życia kardynała Stefana Wyszyńskiego od narodzin do śmierci i pogrzebu. W otoczeniu kościoła znajduje się również kilka upamiętnień ważnych rocznic z życia Prymasa Tysiąclecia,

---

* Artur Hamryszczak – dr historii; adiunkt w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL

e-mail: artur.hamryszczak@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-2578-9971>

¹ Dziękuję ks. kanonikowi mgr lic. Jerzemu Krysztopie, proboszczowi parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli oraz kustoszowi Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli za życzliwość oraz cenne uwagi i pomoc przy powstaniu artykułu.

np. urodzin czy przyjęcia święceń kapłańskich. Również jeden z dzwonów nosi imię kard. Stefana Wyszyńskiego. Na placu kościelnym, przed wejściem znajduje się duży spizowy pomnik Prymasa jako Ojca Narodu. Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli jest przykładem palcówki muzealnej, która powstała jako owoc dumy mieszkańców parafii ze swojego najbardziej znanego rodaka, ale stanowi też świadectwo zrozumienia wagi zachowania śladów przeszłości. Miejsce to umiejętnie łączy tradycyjne zwiedzanie muzeum z przeżyciami religijnymi, poprzez proponowaną przez kustosza kolejność poznawania Zuzeli: wizyta w kościele, modlitwa (msza św.), poznanie życia kard. Stefana Wyszyńskiego poprzez witraże w kościele oraz elementy pamiątkowe na placu kościelnym, by na końcu zwiedzić muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli, czyli dawną szkołę i mieszkanie organisty Wyszyńskiego.

To parafialne muzeum jest przykładem realizacji wskazań Papieskiej Komisji Dóbr Kultury czy też polskiego prawodawstwa kościelnego, dotyczących misji muzeów kościelnych. Wspomniana placówka realizuje nie tylko działalność kulturalną, ale i oddziałuje duszpastersko na wspólnotę Kościoła partykularnego.

Słowa kluczowe: Zuzela; Stefan Wyszyński; Prymas Tysiąclecia; muzeum; dzieciństwo

***

W roku planowanej beatyfikacji kardynała Stefana Wyszyńskiego wzrosło zainteresowanie życiem i działalnością tego wybitnego hierarchy Kościoła katolickiego. Wierni oraz zwykli turyści poszukują miejsc związanych z kardynałem, aby lepiej poznać środowisko, z którego się wywodził, kształtował religijnie i patriotycznie.

Szczególnym miejscem na mapie muzealnictwa kościelnego zajmuje parafialne Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego we wsi Zuzela², w gminie Nur, w diecezji łomżyńskiej. W miejscowości tej urodził się w 1901 r. Stefan Wyszyński i opuścił ją w 1910 r., kiedy cała rodzina

---

² Zuzela – wieś w nad Bugiem, w gminie Nur, w dekanacie czyżewskim i diecezji łomżyńskiej. W źródłach występowała jako Zuzel, Zuzolu. Po raz pierwszy wymieniana w 1161 r. w dokumencie aktu uposażenia klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku. Zakon był właścicielem wsi do 1796 r. Miejscowość służyła z targów, położeniu przy skrzyżowaniu dwóch szlaków handlowych mazowiecko-litewskich oraz przeprawy przez Bug. W XV wieku straciła znaczenie na rzecz pobliskiego Nuru, który uzyskał prawa miejskie. Przy kaplicy z XIV wieku i prepozyturze kanoników regularnych utworzonej ok. 1442 r. przez opata Rafała, bp płocki Paweł Gیزیcki w 1448 r. erygował parafię, uposażoną przez kanoników z Czerwińska. Zuzela od 1795 r. znajdowała się w zaborze pruskim, od 1807 r. w Księstwie Warszawskim, a od 1815 r. w zaborze rosyjskim. W 1919 r. w granicach odrodzonej Polski. Br.[onisław] Ch.[lebowski], *Zuzel*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, red. B. Chlebowski, Warszawa 1895, s. 679; G.J. Pelica, *Zuzela*, w: *Encyklopedia katolicka* (dalej: EK), t. 20, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, kol. 1501.

przeniosła się do Andrzejewa³, gdzie w tamtejszym kościele ojciec uzyskał posadę organisty.

Dotychczas muzeum nie poświęcono szczegółowego studium. Jedyne informacje pochodzą z popularnych publikacji księdza kanonika Jerzego Krysztopy⁴, proboszcza parafii zuzelskiej, który pełni równocześnie funkcję kustosa tego miejsca pamięci. Interesujące wzmianki o muzeum znajdują się także w książkach ks. Roberta Czarnowskiego poświęconych parafii w Zuzeli⁵ oraz dzieciństwu Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli⁶. Wzmianki o muzeum w Zuzeli znalazły się w artykule poświęconym miejscom wypoczynku kard. Stefana Wyszyńskiego autorstwa małżeństwa Marii i Józefa Pólturzyckich⁷. Informacje o placówce muzealnej znajdują się również na stronie internetowej parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli⁸.

Stefan Wyszyński urodził się 3 sierpnia 1901 r. w Zuzeli, wsi nad Bugiem, na pograniczu Mazowsza i Podlasia, w dekanacie Czyżew. Jego rodzicami byli Stanisław Wyszyński i Julianna z domu Karp, pochodzący z parafii Kamieńczyk, którzy w 1899 r. wzięli ślub w sanktuarium św. Anny i Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, gdzie Stanisław był organistą. W styczniu 1900 r. na zaproszenie proboszcza ks. Antoniego Lipowskiego Stanisław objął posadę organisty w parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli. Rodzina zamieszkała w budynku organistówki, znajdującej się przy głównej drodze Zuzeli, naprzeciw kościoła parafialnego. Lewą stronę budynku zajmowała rodzina Wyszyńskich, a mieszkanie z prawej zasiedlone było przez wikariusza. W Zuzeli urodziło się pięcioro dzieci Wyszyńskich: Anastazja, Stefan, Stanisława, Janina i Waław. W styczniu 1910 r. Stanisław Wyszyński zdobył posadę organisty w parafii pw. Wniebowzięcia NMP w nieodległym miasteczku Andrzejewo. Była to większa parafia od Zuzeli, dlatego organista otrzymał wyższe wynagrodzenie oraz obszerniejsze mieszkanie. Rodzina przeprowadziła się do Andrzejewa w kwietniu 1910 r., a 31 października 1910 r., wkrótce po porodzie córki Zofii, zmarła matka Julianna Wyszyńska⁹.

³ Andrzejewo – parafia w dekanacie Czyżew, w diecezji łomżyńskiej. Miasto założone 1528-1534 przez bpa A. Krzyckiego, prawa miejskie odebrane w 1869 r. przez władze carskie. Parafia erygowana w 1425 r. Późnogotycki kościół parafialny wybudowany 1526-1569 z cegły, odbudowany w 1605 r. pw. Wniebowzięcia NMP. W. Jemielity, *Andrzejewo*, EK, t. 1, red. F. Gryglewicz, Lublin 1989, kol. 545.

⁴ J. Krysztopa, *Parafia pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli*, Zuzela 2004.

⁵ R. Czarnowski, *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796-1925*, Warszawa 2006.

⁶ Informacje o muzeum umieszczono w przypisach, co może umknąć uwadze czytelnikowi. R. Czarnowski, *U kolebki Prymasa Tyśiąclecia. W setną rocznicę urodzin i chrztu świętego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Łomża 2001.

⁷ M. Pólturzycka, J. Pólturzycki, *Miejsca wypoczynku kardynała Stefana Wyszyńskiego – ślady i pamiątki jego pobytów*, „Studia Prymasowskie”, 3 (2009) s. 187-202.

⁸ <http://www.paraфияzuzela.vxm.pl/index.php/o-muzeum.html> (dostęp: 13.08.2020).

⁹ Przeprowadzce była przeciwna Julianna Wyszyńska, która była wówczas w ciąży z szóstym dzieckiem i źle się czuła. Czyniła wyrzuty mężowi, że wiezie ją na śmierć. G. Misiura, *Organista Stanisław Wyszyński (1876-1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 104 (2015) s. 205-209; Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tyśiąclecia*, s. 37-38, 44; J. Jurkiewicz, *Wspomnienia rodzinne, w: Wspomnienia o Stefanie kardynale Wyszyńskim*, Kraków 2001, s. 9-10;

Należy wspomnieć, że Stefan Wyszyński zawsze z dużym wzruszeniem wspominał miejsce swojego urodzenia, chrztu i dzieciństwa. Jak powiedział podczas swojej wizyty w 1971 r.:

[...] ja jestem związany z Zuzelą sercem. Każdy człowiek jest przecież związany sercem i uczuciem z miejscem swojego urodzenia. Tutaj, w tej rodzinie parafialnej podwójnie się narodziłem: z ciała i krwi mej Matki i z Chrystusowej Krwi w sakramencie chrztu. Są to więzi potężne. Czuję się wielkim dłużnikiem wobec ziemi, której chleb jadłem od dzieciństwa i wobec wszystkich, wśród których żyłem¹⁰.

Kardynał S. Wyszyński odwiedził Zuzelę wiele razy prywatnie, jednak tylko raz z oficjalną wizytą duszpasterską¹¹. Przybywał on do miejsca swojego dzieciństwa m.in. w celu nawiedzenia grobu matki Julianny Wyszyńskiej, pochowanej na cmentarzu w nieodległym Andrzejewie. Najbardziej znany jest jego pobyt w Zuzeli w dniu 13 czerwca 1971 r., kiedy to podczas mszy świętej celebrowanej przez biskupa łomżyńskiego Mikołaja Sasinowskiego wygłosił okolicznościowe kazanie do swoich rodaków¹².

Początek prac w Zuzeli upamiętniających kard. S. Wyszyńskiego związany jest z powstaniem w 1982 r. Ośrodka Pamięci Kardynała Stefana Wyszyńskiego w tej miejscowości. Impulsem do jego powołania była śmierć kardynała 28 maja 1981 r. oraz oczekiwanie ze strony wiernych, nie tylko Zuzeli, na udokumentowanie miejsc związanych z życiem Prymasa Tysiąclecia. Inicjatywę powstania wspomnianego Ośrodka Pamięci podjął Społeczny Komitet Utworzenia Muzeum i Budowy Pomnika Księdza Kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w Zuzeli. W realizacji upamiętnienia wspomogła ich Fundacja Ochrony Zabytków oraz darczyńcy z Polski i z zagranicy. Podkreślić należy, że w powstanie muzeum zaangażowani byli parafianie zuzelscy, którzy nieodpłatnie realizowali prace budowlane czy remontowe, ofiarnie też partycypując w kosztach finansowych innych prac¹³.

Ośrodek Pamięci Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli obejmuje Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego oraz kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego wraz z otoczeniem. Mu-

---

S. Przepierski, *Opatrznościowy pasterz. Drogi życia prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Częstochowa 2020, s. 17-36.

¹⁰ Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski. *Zuzela 13 czerwca 1971*, wyd. J. Krysztopa, Łomża-Zuzela 2011, s. 7.

¹¹ Relacja ks. kanonika mgr lic. Jerzego Krysztopy, proboszcza parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli i kustosa Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli z dnia 12 sierpnia 2020 r. w zbiorach autora.

¹² Tekst kazania wraz z jego nagraniem dźwiękowym na CD został wydany dzięki staraniom ks. J. Krysztopy, proboszcza parafii w Zuzeli. Zob. *Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski. Zuzela 13 czerwca 1971*, Łomża-Zuzela 2011.

¹³ Krysztopa, *Parafia pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli*; T. Uszyński, *Społeczny komitet utworzenia muzeum i budowy pomnika księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli*, w: *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Tysiąclecia*, red. K. Pierzchała, S. Budzyński, Warszawa 2001, s. 105-116.

zeum poświęcone dzieciństwu Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli zostało zorganizowane w budynku dawnej szkoły, do której uczęszczał przyszły prymas w latach 1908-1910. Wybór obiektu wynikał z faktu, że nie zachował się budynek pełniący funkcję organistówki i wikarówki, wzniesiony w drugiej połowie XIX wieku, w którym mieszkał organista Stanisław Wyszyński wraz z rodziną oraz każdorazowy wikary parafii¹⁴. Dodatkowo budynek szkoły jest bardzo podobny architektonicznie do dawnej organistówki, zbudowany w podobnej technice zrębowej (wieńcowej) oraz z drewna sosnowego. Wnętrze dawnej szkoły obejmuje dwie izby mieszkalne po lewej stronie od wejścia i salę lekcyjną po prawej, oddzielone sienią. W szkole mieszkał nauczyciel, co było wówczas powszechną praktyką w wiejskich placówkach oświatowych. W czasie nauki Stefana Wyszyńskiego mieszkanie zajmował nauczyciel Roman Rubinkowski. Wykorzystując rozplanowanie budynku, odtworzono w nim mieszkanie organisty z początku XX wieku oraz salę szkoły powszechnej z tego okresu. Wszystkie prace rekonstrukcyjne i adaptacyjne wykonała Fundacja Ochrony Zabytków w latach 1987-1989¹⁵. Budynek muzeum (szkoły) został wpisany 21 czerwca 1990 r. do rejestru zabytków województwa łomżyńskiego¹⁶. Uroczyste poświęcenie budynku i otwarcie Muzeum Lat Dziecięcych Księdza Kardynała Stefana Wyszyńskiego odbyło się w dniu 14 października 1990 r.¹⁷

Muzeum parafialne w Zuzeli jest kolejnym tego typu przedsięwzięciem Kościoła partykularnego w Polsce. Inne placówki muzealne w parafiach, które upamiętniają świętych lub błogosławionych, powstały m.in. w Zduńskiej Woli (dom urodzenia św. Maksymiliana Marii Kolbego)¹⁸, w Wał-Ruda bł. Karoliny Kózkówny (dom rodzinny)¹⁹ czy Karola Wojtyły w Wadowicach²⁰. Również aktual-

¹⁴ Organistówka zbudowana była po prawej stronie od głównego wejścia do szkoły. Naprzeciw niej, za drogą znajduje się kościół parafialny w Zuzeli. Budynek został zniszczony w czasie II wojny światowej, dlatego na jego miejscu wybudowano nowy wikariat, w którym zamieszkały Siostry Służki NMP Niepokalanej, które pracowały w parafii, opiekując się m.in. muzeum. Krysztopa, *Parafia pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli*.

¹⁵ Tablica informacyjna na ścianie budynku, przy wejściu do muzeum.

¹⁶ Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, s. 102.

¹⁷ Poświęcenie odbyło się w niedzielę 14 X 1990 r. w dzień Edukacji Narodowej, dla podkreślenia znaczenia nauki w życiu każdego człowieka. Było to nawiązanie do słów prymasa S. Wyszyńskiego, które skierował podczas wizyty w Zuzeli w 1971 r.: [...] Każda lekcja wzięta od matki czy ojca, od kapłana w świątyni, od wychowawców i nauczycieli w szkole – jest droga i nigdy się nie powtarza. [...] I ja sobie nieraz mówię: szkoda, że nie uczyłem się lepiej, że nie byłem sumienniejszy, uczciwszy, bo może to wszystko lepiej by procentowało na chwałę Bożą?. *Kazanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 16.

¹⁸ <http://dziedzictwo.ekai.pl/text.show?id=3002> (dostęp: 10.11.2020).

¹⁹ W. Szczebak, *Muzea parafialne i klasztorne na przykładzie diecezji tarnowskiej*, ABMK, 85 (2006) s. 83.

²⁰ Muzeum jest instytucją współprowadzoną przez Kościół katolicki i władze państwowe. J. Pietruszka, *Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach – dom świętego*, w: *Muzea kościelne wobec nowych wyzwań*, red. N.W. Błażejczyk, P. Majewski, Warszawa 2019, s. 215-224.

nie powstają podobne placówki, np. bł. ks. Jerzego Popiełuszki w jego rodzinnej miejscowości Okopy²¹.

Właścicielem Muzeum Lat Dziecięcych Księdza Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli jest miejscowa parafia pw. Przemienienia Pańskiego. Każdorazowy proboszcz jest także jego kustoszem. Po otwarciu muzeum jego prowadzeniem zajęły się siostry z bezhabitowego zgromadzenia honorackiego Sióstr Służek NMP Niepokalanej²². Otoczyły one opieką również grób matki prymasa w Andrzejewie, przejmując to zobowiązanie od tercjarek franciszkańskich. Siostry Służki swoją pracę w Zuzeli rozpoczęły oficjalnie 15 sierpnia 1991 r.²³ Zamieszkały w drewnianym budynku wikariatu, zbudowanego pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku na miejscu dawnej organistówki, zniszczonej w czasie II wojny światowej. Wspólnotę tworzyły trzy siostry, które pracowały jako organistka, katechetka w szkole i opiekunka muzeum. Opuściły parafię i muzeum w Zuzeli 1 sierpnia 2015 r. na skutek decyzji władz zakonnych o likwidacji małych placówek²⁴. Odtąd o muzeum troszczy się tylko proboszcz ze wspólnotą parafialną.

Podczas rekonstrukcji wnętrza szkoły i mieszkania organisty Stanisława Wyszyńskiego w budynku Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli starannie wykorzystano materiały ikonograficzne i etnograficzne oraz historyczne, aby aranżacja pomieszczeń jak najwierniej odzwierciedlała warunki życia rodziny wiejskiego organisty na początku XX wieku oraz szkoły ludowej w zaborze rosyjskim. W przypadku braku przedmiotów, czy mebli pochodzących z epoki, twórcy muzeum zlecali wykonanie stosownych

---

²¹ Muzeum Błogosławionego Księdza Jerzego Popiełuszki w Okopach ma być oddziałem Muzeum Podlaskiego w Białymstoku. Współprowadzącym ma być Fundacja im. ks. Jerzego Popiełuszko „Dobro” rodziny Popiełuszków. Budynek ma powstać na działce sąsiadującej z domem rodzinnym Popiełuszków. <https://www.gov.pl/web/kultura/muzeum-bl-ksiedza-gerzego-popieluszki-w-okopach-bedzie-oddzialem-muzeum-podlaskiego-w-bialymstoku> (dostęp: 10.11.2020).

²² Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (Congregatio Sororum Serrvularum Beatissime Mariae Virginis Immaculatae). Założone w 1878 r. przez bł. o. Honorata Koźmińskiego OFMCap., zatwierdzone definitywnie w 1949 r. Powstało ono w okresie represji popowstaniowych (1865), kiedy władze carskie zlikwidowały zakony na ziemiach zaboru rosyjskiego. Kapucyn o. H. Koźmiński wprowadził nową formę życia zakonnego, tj. życie ukryte, których członkowie pracowali w swoim środowisku, zachowując na zewnątrz dotychczasowy sposób życia, nie nosząc też habitu. Początki zgromadzenia wiążą się z objawieniami Matki Bożej w Gietrzwałdzie, nawiązującymi do odrodzenia narodowo-religijnego Polaków. Szczególną wagę zgromadzenie przywiązuje do szerzenia wiedzy religijnej i kształtowania sumień chrześcijańskich dzieci i młodzieży oraz współdziałanie w duszpasterstwie parafialnym na wsi. Siostry prowadzą przedszkola, szkoły, internaty, świetlice. Posiadają swoje domy poza granicami Polski. Dom generalny znajduje się w Mariówce. B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 1998, s. 326-327; M. Wójcik, *Służki NMP Niepokalanej*, EK, t. 18, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 431-433.

²³ Krzysztopa, *Parafia pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli*.

²⁴ Relacja ks. kan. Jerzego Krzysztopy, kustosza i proboszcza parafii w Zuzeli. Zbiory autora.

ich kopii ze zbiorów muzeów. W ten sposób zrekonstruowano m.in. tablicę szkolną²⁵ czy też oszkloną szafkę biblioteczną z książkami rodziny Wyszyńskich²⁶.

W wyposażeniu mieszkania i klasy szkolnej zwrócono uwagę na te ich elementy, do których wracał w swoich kazaniach czy okolicznościowych przemówieniach kard. S. Wyszyński. Wykorzystano również relacje najstarszych mieszkańców parafii Zezula, którzy w dziecięcym wieku przychodzili do domu organisty Wyszyńskiego, aby bawić się z rówieśnikami²⁷. Wielu cennych wskazówek udzieliła Janina Jarkiewicz, siostra prymasa, która podarowała również muzeum obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy oraz książkę *Ojca Prokopa*²⁸ *Kapucyna, Żyoty Świętych na wszystkie dni roku z przydaniem dla każdego pożytku duchowego i właściwej modlitwy tudzież na wszystkie uroczystości i święta wszystkie nauki, wydanie nowe z wizerunkami świętych*²⁹, z której korzystał do śmierci Stanisław Wyszyński³⁰. Są to jedyne oryginalne przedmioty w muzeum należące do rodziny Wyszyńskich³¹.

Aranżacja wnętrza muzeum ma służyć lepszemu poznaniu rodziny organisty S. Wyszyńskiego, realiów ich życia pod zaborem rosyjskim oraz ukazać, jak w domu rodzinnym ukształtowała się religijność i patriotyzm przyszłego kardynała. Temu też celowi poświęcony jest plan zwiedzania szkoły i mieszkania organisty. Budynek muzeum posiada amfiladowy układ pomieszczeń – poszczególne pokoje są połączone ze sobą drzwiami, przez co można obejść cały dom. Zwiedzanie muzeum zaczyna się od pomieszczenia sali szkolnej, znajdującej się po prawej stronie od wejścia do budynku. Stefan Wyszyński uczęszczał do jednokla-

²⁵ Drewniana tablica szkolna została wykonana na wzór oryginalnej tablicy ze szkoły wiejskiej z początku XX wieku z Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Kopię wykonano w pracowni Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu. Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, s. 99.

²⁶ Sosnowa szafka została wykonana na wzór mebli z Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu. Dla muzeum w Zuzeli wykonała ją stolarnia Fundacji Ochrony Zabytków w zespole „Kasztelanka” w Sierpcu. Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, s. 99.

²⁷ Tamże, s. 26-27.

²⁸ Jan Tomasz (zak. Prokop) Leszczyński, kapucyn – herbu Abdank (1811-1895). Był gruntownie wykształcony, zasłynął z pracy rekolekcyjnej, misjonarskiej i publikacji religijnych, szczególnie „Żywołów Świętych”, które miały kilkanaście wydań i były rozpowszechnione w środowisku wiejskim. Publikacja służyła częstokroć jako podręcznik do nauki języka polskiego z powodu zakazów nauki języka w carskiej szkole. Przyczynił się do pogłębienia życia religijnego na ziemiach polskich, wprowadzając m.in. nabożeństwa majowe. Zmarł w opinii świętości w Nowym Mieście nad Pilicą. Jest najbardziej zasłużonym polskim kapucynem w XIX wieku. J.L. Gadacz, *Leszczyński Jan Tomasz, o. Prokop*, w: *Słownik Polskich Kapucynów*, Wrocław 1985, s. 679-697; R. Prejs, *Leszczyński Prokop OFM Cap.*, EK, t. 10, red. E. Gigilewicz, Lublin 2004, kol. 859-860; J. Konefał, *Działalność społeczno-polityczna Aleksandra Zawadzkiego (Ojca Prokopa) w Królestwie Polskim 1876-1917*, Lublin 2000.

²⁹ *Ojca Prokopa Kapucyna, Żyoty Świętych na wszystkie dni roku z przydaniem dla każdego pożytku duchowego i właściwej modlitwy tudzież na wszystkie uroczystości i święta wszystkie nauki, wydanie nowe z wizerunkami świętych*, Druk Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda synów, ss. 879, Warszawa 1901.

³⁰ Misiura, *Stanisław Wyszyński*, s. 208.

³¹ Relacja ks. J. Krysztopy, proboszcza parafii w Zuzeli.

sowej szkoły powszechnej w Zuzeli w latach 1908-1910. Placówkę prowadził nauczyciel R. Rubinkowski³². W zrekonstruowanej klasie z początków XX wieku umieszczono ławki szkolne ze szklanymi kałamarzami oraz katedra nauczyciela (podest z biurkiem i krzesłem, globus i dzwonek szkolny). Nieodłącznym elementem wyposażenia szkoły jest też czarna tablica znajdująca się obok katedry nauczyciela. Uwagę zwraca ówczesna pomoc wychowawcza do dyscyplinowania uczniów, tj. wskazówka służąca do „dawania łap”³³. Obok katedry nauczycielskiej jest biały, kaflowy piec. Wystrój sali uzupełnia drewniany krzyż, godło imperium rosyjskiego (czarny dwugłowy orzeł) oraz portret cara Mikołaja II i jego małżonki Aleksandry Fidorowny. Podczas panowania cara Mikołaja II urodził się i uczęszczał do szkoły Stefan Wyszyński. Nie zabrakło również pomocy dydaktycznych, np. mapy Cesarstwa Rosyjskiego z początku XX wieku. Wspomniane wyposażenie uzmysławiają zwiedzającym, że szkoła w zaborze rosyjskim służyła do rusyfikacji polskich dzieci, dlatego też tylko w domu rodzinnym i Kościele można było kształtować swoją świadomość narodową.

Przy ścianach zrekonstruowanej sali szkolnej ustawiono w drewnianych gablotach pamiątki związane z narodzinami i dzieciństwem w Zuzeli Stefana Wyszyńskiego. Są to zdjęcia oraz fotokopie przedstawiające Zuzelę i Andrzejewo, rodzinę Wyszyńskich oraz prymasa podczas odwiedzin rodzinnych stron, m.in. w dniu 28 maja 1965 r. Najcenniejsza jest kserokopia metryki chrztu Stefana Wyszyńskiego z tłumaczeniem na język polski, której oryginał znajduje się w miejscowym archiwum parafialnym³⁴. W jednej z gablot pokazano książkę *Ojca Prokopa Kapucyna, Żywoty Świętych na wszystkie dni roku z przydaniem dla każdego pożytku duchowego i właściwej modlitwy tudzież na wszystkie uroczystości i święta wszystkie nauki, wydanie nowe z wizerunkami świętych*³⁵, z notą własnościową organisty Stanisława Wyszyńskiego. W gablocie umieszczono również okolicznościowe medale poświęcone kard. S. Wyszyńskiemu. Na ścianie zawieszono również niepełne drzewo genealogiczne Wyszyńskich oraz ich herb – Roch III.

³² *Kazanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 9; Jurkiewicz, *Wspomnienia rodzinne*, s. 8.

³³ Kary tej nie uniknął Stefan Wyszyński, który otrzymał ją za złe zachowanie podczas lekcji. Po latach wspominał: „[...] Dostałem pierwszą w moim życiu «łapę», aby zrozumieć, ile trzeba zapłacić za prawdziwą wiedzę, naukę i mądrość. Później uch już więcej nie brałem”. *Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego prymasa Polski*, s. 10.

³⁴ Na uwagę zasługuje fakt, że podpis ojca Stanisława Wyszyńskiego jest w języku polskim, co było aktem dużej odwagi i patriotyzmu, gdyż w ramach represji popowstaniowych od 1868 r. na terenie zaboru rosyjskiego wprowadzono w urzędach język rosyjski. Dodatkowo akt został sporządzony dopiero 18 sierpnia 1901 r., choć Stefan Wyszyński urodził się i przyjął chrzest 3 sierpnia 1901 r. Więcej o rozbieżnościach w dacie urodzenia prymasa, interpretacjach tego faktu oraz różnicach w translacji na język polski zob. Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, s. 16-21; tenże, *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796-1925*, s. 92-99; tenże, *Akt chrztu Kardynała Stefana Wyszyńskiego odczytany na nowo*, „Studia Claromontana”, 19 (2001) s. 503-512.

³⁵ *Ojca Prokopa Kapucyna, Żywoty Świętych na wszystkie dni roku z przydaniem dla każdego pożytku duchowego i właściwej modlitwy tudzież na wszystkie uroczystości i święta wszystkie nauki, wydanie nowe z wizerunkami świętych*, Druk Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda synów, ss. 879, Warszawa 1901.

Wśród zgromadzonych eksponatów zwraca uwagę zasuszone pieczywo, tzw. „kozy prostyńskie”³⁶, które kupowano podczas odpustów w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Wypieki cieszyły się popularnością wśród zuzelskich dzieci ze względu na ich smak i kształt. Na przysmak ten czekały z niecierpliwością, wybiegając naprzeciw bliskim wracającym z odpustu w Prostyni³⁷.

Po zapoznaniu się z salą szkoły powszechnej w Zuzeli, przechodzi się z lewej strony sieni do zrekonstruowanego mieszkania organisty Wyszyńskiego. Lokum rodziny w organistowce obejmowało dwa pokoje oraz kuchnię, jednak w budynku muzeum z powodów konstrukcyjnych znajduje się tylko pokój i kuchnia. Zgromadzone w tych pomieszczeniach wyposażenie odzwierciedla status materialny i społeczny organisty, który w wiejskim środowisku należał do elity intelektualnej i materialnej. W pierwszym pokoju połączono elementy sypialni, jadalni i miejsca pracy. Uwagę zwiedzających zwracają liczne obrazy religijne na ścianach, a szczególnie trzy wizerunki: Matki Bożej Nieustającej Pomocy, Matki Bożej Częstochowskiej oraz Ostrobramskiej, które świadczą o silnym kulcie maryjnym w rodzinie Wyszyńskich. Jak wspominał prymas, jego ojciec pielgrzymował na Jasną Górę, a matka do Ostrej Bramy. Po powrocie często opowiadali dzieciom swoje przeżycia z tych peregrynacji. Wspomniane wizerunki wisiały nad łóżkiem Stefana, który często zastanawiał się nad obliczem Madonn³⁸. Wychowany od dzieciństwa w kulcie maryjnym Stefan Wyszyński po śmierci matki szczególnie rozwinął swoje nabożeństwo do Matki Bożej, przez co stał się on głównym rysem jego religijności, a wizerunek Jasnogórski jego herbem biskupim³⁹. Kardynał nazywany był nawet „Prymasem maryjnym”⁴⁰. Na ścianach w muzealnym mieszkaniu nie zabrakło również obrazów z historii Polski i Kościoła: księcia Józefa Poniatowskiego i papieża Leona XIII, podczas którego pontyfikatu urodził się Stefan Wyszyński⁴¹.

³⁶ Kozy prostyńskie – małe figurki z ciasta w kształcie zwierząt, kilkucentymetrowej wielkości, często lukrowane i malowane. Miały znaczenie obrzędowe, służące magicznym praktykom hodowlanych. Są najbardziej popularne na Kurpiach i Podlasiu. Sprzedawane podczas odpustów w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, stąd nazwa. Po likwidacji Cerkwii unickiej przez władze carskie w 1875 r., katolicy obrządku wschodniego licznie przybywali do Prostyni na odpusty pod pozorem handlu kozami, aby móc w Kościele łacińskim przystąpić do sakramentów. Odtąd też stały się symbolem unitów i cudownej figury Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Produkt wpisany od 2019 r. jest na listę produktów tradycyjnych kategorii wyroby piekarnicze i cukiernicze w województwie woj. mazowieckim. P. Rytel-Andrianik, *Sanktuarium i parafia Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni*, Drohiczyń-Rzym-Oksford 2011, s. 124-125; J. Olędzki, *Doroczne pieczywo obrzędowe północno-wschodniej Polski*, „Polska Sztuka Ludowa – Konteksty”, 15 (1961) z. 1, s. 10-13.

³⁷ Czarnowski, *U kolebki Prymasa Tyśiąclecia*, s. 73.

³⁸ S. Wyszyński, *Wszystko postawiłem na Maryję*, Warszawa 1998, s. 28; Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tyśiąclecia*, s. 65-66, 73; M. Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński. Prymas Polski*, Kraków 2019s. 13.

³⁹ S. Przepierski, *Opatrznościowy pasterz. Droga życia Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Częstochowa 2020, s. 21-22.

⁴⁰ Wyszyński, *Wszystko postawiłem na Maryję*, s. 90.

⁴¹ Jurkiewicz, *Wspomnienia rodzinne*, s. 8.

W dużym pokoju na uwagę zasługuje również komoda ustawiona pod ścianą z lewej strony, pomiędzy dwoma łózkami, przykryta białym haftowanym obrusem, na której znajduje się z figura Matki Bożej. Był to domowy ołtarzyk, przed którym cała rodzina Wyszyńskich odmawiała codziennie modlitwy wieczorne⁴². W domu organisty nie mogło zabraknąć również instrumentów muzycznych: fisharmonii⁴³ i ligawki⁴⁴. Ligawki w okresie adwentu służyły do zwoływania parafian na roraty⁴⁵.

Stanisław Wyszyński gromadził książki, aby wraz z rodziną poznawać polską historię i literaturę oraz pogłębiać wiedzę religijną. W pokoju znajduje się biblioteczka⁴⁶, w której zgromadzono wydania z XIX/XX wieku książek polskich poetów i pisarzy, zakazanych przez władze carskie, m.in. Adama Mickiewicza, Józefa Ignacego Kraszewskiego czy Henryka Sienkiewicza. Ważną pozycją są *Dzieje Polski w dwudziestu czterech obrazkach*⁴⁷, którą ojciec pozwolił czytać Stefanowi, dopiero gdy ten ukończył dziesięć lat⁴⁸. W księgozbiórce nie zabrakło oczywiście Pisma Świętego, *Żywotów Świętych* o Prokopa, czy też *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza à Kempis⁴⁹. Liczne publikacje religijne zgromadzone

⁴² Modlitwy obejmowały: Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Wierzę w Boga, 10 przykazań Bożych, 5 przykazań kościelnych, główne prawdy wiary, 7 sakramentów świętych, 5 warunków pokuty, rzeczy ostateczne, ofiarowanie i Pod Twoją obronę.

Zob. Jurkiewicz, *Wspomnienia rodzinne*, s. 12. Kardynał S. Wyszyński wspominał, że często wieczorem cała rodzina odmawiała różaniec. Wyszyński, *Wszystko postawiłem na Maryję*, s. 65.

⁴³ W muzeum znajduje się pianino, jednak w domu rodzinnym Wyszyńskich stał fortepian. Po przenosinach do Andrzejeewa Stanisław Wyszyński udzielał lekcji gry na tym instrumencie. Jego uczniami był m.in. późniejszy organista katedry łomżyńskiej. Zob. Jurkiewicz, *Wspomnienia rodzinne*, s. 13; Misiura, *Stanisław Wyszyński*, s. 209.

⁴⁴ Ludowy instrument muzyczny znany na ziemiach polskich od XI wieku, używany głównie na Podlasiu i Mazowszu. Ma on formę rogu, wygięty łukowato o długości ponad 1 metra, wystrugany z drewna np. świerkowego lub olchowego, złożony z dwóch połówek sklejonych woskiem. Drewno owijano także ozdobną owijką z korzenia. Podobnym instrumentem jest bazuna na Kaszubach i trombita na Podhalu i Beskidzie Śląskim. Ligawkami dawano sygnały pasterskie oraz w adwencie przypomniano o roratach, które zaczynały się w kościele ok. godziny 4 nad ranem. *Ligawki – uratowana tradycja*, „Poznaj swój kraj”, 9 (2017), s. 3-7. <http://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instrumenty/categories/category/327>; <http://kulturaludowa.pl/aktualnosci/instrumenty-z-dusza-ligawka/> (dostęp: 10.11.2020)

⁴⁵ Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński*, s. 10-11.

⁴⁶ W domu Wyszyńskich zgromadzone były również m.in. oprawione wydania rocznika „Ziarna”. Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, s. 26.

⁴⁷ Książka miała wiele wydań. Pierwsze wydanie ukazało się drukiem w 1863 r. *Dzieje Polski w dwudziestu czterech obrazkach, skreślił dla użytku braci włościan Kazimierz Góralczyk (Wł. L. Anczyk)*, Nakładem Księgarni Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1863, ss. 148.

⁴⁸ Na zdjęciu z ojcem z 1909 r. mały Stefan trzyma tę książkę w ręku, co świadczy o tym, jak była ona dla niego ważna. S. Wyszyński, *O polskim Papieżu z Krakowa*, Poznań 1979, s. 97-98. Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, s. 26; Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński*, s. 18.

⁴⁹ „O naśladowaniu Chrystusa” (*De imitatione Christi*) to dzieło ascetyczne z pierwszej połowy XV w. napisane w niderlandzkim środowisku kanoników regularnych, odzwierciedlające poglądy i duchowość *devotio moderna*. Powstało ok. 1427 r. i jest prawdopodobnie autorstwa Tomasza à

w domu oraz pobożne życie Stanisława Wyszyńskiego wskazywały, że praca organisty nie była dla niego tylko zawodem, ale przede wszystkim powołaniem do służby Bogu i ludziom poprzez muzykę w czasie liturgii w Kościele⁵⁰.

W pokoju po prawej stronie ustawiono również dużą szafę do przechowywania garderoby. Z lewej strony natomiast umieszczono dwa łóżka zasłane we wzorzyste kapy, zgodnie z tradycją mazowiecką. W oknach zawieszono białe firanki. Wierne odtworzenie pokoju rodziny Wyszyńskich silnie oddziałuje na zwiedzających, którzy mają wrażenie, że mieszkańcy domu na chwilę wyszli.

Z dużego pokoju przechodzi się do mniejszego pomieszczenia, w którym zrekonstruowano kuchnię z paleniskiem. W pomieszczeniu uwagę zwracają meble i sprzęty kuchenne, m.in. żeliwne garnki, czajnik itp. Szczególne miejsce zajmuje dzieża do wyrabiania ciasta na chleb, przypominająca o ciężkiej pracy matki Julianny, w pocie czoła wypiekającej chleb⁵¹. Nawiązaniem do zawodu matki jest kołowrotek, który wskazuje na jej wykształcenie krawieckie. W kuchni ustawiono również stół z przygotowaną zastawą stołową do obiadu. W pomieszczeniu tym znajduje się także drewniana kołyska, gdyż tu podczas gotowania i innych prac domowych Julianny Wyszyńskiej bawiły i spały najmłodsze dzieci. Dlatego też znalazły się w kuchni zabawki. Są to m.in. kopie lalek siostr Stefana Wyszyńskiego, którymi bawiły się w dzieciństwie⁵².

Ekspozycja zrekonstruowanego mieszkania rodziny organisty Stanisława Wyszyńskiego ma bardzo duże walory dydaktyczne. Ukazuje zwiedzającym, w jakich wartościach oparte było wychowanie rodziny polskiego wiejskiego organisty na początku XX wieku, w małej mazowieckiej wsi, w dobie niewoli narodowej. Można zauważyć, że pomimo nauki w carskiej szkole, której celem była rusyfikacja polskich dzieci, to wychowanie w domu przez rodziców odcisnęło największe piętno na Stefanie Wyszyńskim. Była to codzienna wspólna modlitwa dzieci z rodzicami, domowa nauka zakazanej przez zaborcę prawdziwej historii Polski oraz pieśni patriotycznych, nielegalne upamiętnianie mogił powstańców

---

Kempis. Dzieło jest w formie sentencji w 4 traktatach ascetyczno-duchowych. Tłumaczone na ponad 100 języków i miało do tej pory 200 wydań. E. Ziemann, *Naśladowanie Chrystusa*, EK, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 788-789. Książka była popularna nawet wśród prostego ludu. Kardynał S. Wyszyński wspominał, że jako chłopiec często czytał jej fragmenty niedołęznej sąsiadce. Czarnowski, *U kolebki Prymasa Tysiąclecia*, s. 49-50.

⁵⁰ „[...] służbę, którą traktował nie jako zawód, ale jako powołanie sługi ku chwale Bożej, grając i śpiewając w dawnej, zabytkowej, drewnianej świątyni”. *Kazanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 9.

⁵¹ „Patrzyłem nieraz w swoim rodzinnym domu – dawne to czasy – jak wyrabia się chleb w dzieży. Do dzieży sphywał pot, człowiek się uczciwie napracował, zanim wyrobił chleb”. S. Wyszyński, *Gody w Kanie*, Paris 1962, s. 102; Przepierski, *Opatrznościowy pasterz*, s. 38.

⁵² Zabawki w muzeum zostały wykonane na podstawie opisu Janiny Jurkiewicz. Są to flanelowe lale, których poszczególne części osobno wewnątrz wypełniano trocinami i ozdabiano we włosy z lnianej przędzy i inne elementy stroju. Z lalkami związana jest historia z dzieciństwa, kiedy mały Stefan w złości rozpruł i spalił lalki siostr. Przed wymierzeniem kary przez ojca, schowanemu pod fortepianem chłopcu pomogły trzy siostry, które poręczyły, że odtąd brat nie będzie już psocił. S. Wyszyński, *Idzie nowych ludzi plemię*, Poznań-Warszawa 1973, s. s. 303-304; Czarnowski, *U kolebki życia prymasa*, s. 31-32.

styczniowych czy też lektura dzieł polskich pisarzy. Przykład życia rodziców oraz wspólna praca w domu były podstawą do ukształtowania się u Stefana Wyszyńskiego silnego charakteru i tożsamości polskiej oraz głębokiej religijności, z silnym rysem maryjnym.

W związku z ogłoszoną beatyfikacją kard. Stefana Wyszyńskiego w 2020 r.⁵³ ks. J. Krysztopa, kustosz muzeum, rozważa budowę drugiego budynku na wzór dawnej organistówki z audiowizualną aranżacją wnętrza muzealnego, aby odpowiadało ono współczesnym wymogom wystawienniczym i najnowszym trendom muzealnym (muzeum narracyjne)⁵⁴. W prezentacji mają być wykorzystane multimedia i interaktywne urządzenia, przez co będzie ona bardziej interesująca i na dłużej zajmie uwagę zwiedzających. Ta forma przekazu jest dla dzieci i młodzieży najbardziej atrakcyjnym sposobem poznawania przeszłości⁵⁵. Planowane jest również zagospodarowanie otoczenia muzeum poprzez budowę m.in. placu zabaw dla dzieci. W miejscu tym najmłodszy, poprzez kontakt z zabawkami z epoki oraz uczestniczeniu w grach i zabawach sprzed ponad stu lat, będą mieli okazję poznać dzieciństwo Stefana Wyszyńskiego. Dzięki temu nie tylko nauczą się dziecięcych zabaw, ale także będzie można zaszczepić w nich ciekawość do poznania życia polskich dzieci pod zaborem rosyjskim oraz historii Polski. Jednak, jak podkreśla kustosz muzeum, w realizacji wszystkich zamierzeń najważniejsze jest zachowanie niepowtarzalnej atmosfery lat dziecięcych Prymasa Tysiąclecia. Ksiądz kustosz do współpracy przy realizacji tego ambitnego projektu zaprasza wszystkich ludzi dobrej woli⁵⁶.

Jak wspomniano wcześniej, do przestrzeni wystawienniczej zalicza się również kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego i jego otoczenie. Proponowany przez ks. J. Krysztopę porządek zwiedzania miejsc związanych ze Stefanem Wyszyńskim rozpoczyna się od kościoła parafialnego, przy chrzcielnicy, gdzie – jak wspominał Prymas Tysiąclecia: „Tutaj podwójnie się narodziłem: z ciała i krwi

⁵³ Ze względu na wybuch pandemii wiosną 2020 r., planowana na 7 czerwca 2020 r. beatyfikacja kardynała Stefana Wyszyńskiego została dekretem kardynała Kazimierza Nycza z dnia 28 kwietnia 2020 r. bezterminowo przeniesiona. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej dedykował 2021 r. prymasowi S. Wyszyńskiemu.

⁵⁴ W muzeum narracyjnym środkiem przekazu jest wystrój architektoniczno-plastyczny, który ma wpłynąć na widza. Odgrywa on większą rolę niż eksponaty, dlatego też nie przywiązuje się większej wagi do oryginalnych przedmiotów. Ekspozycja oddziałuje na zmysły zwiedzającego, nie tylko na wzrok, ale i słuch, węch, dotyk lub smak. Wykorzystanie kompozycji bodźców wywołuje silne wrażenia i przeżycia wśród zwiedzających. A. Wilińska, *Współczesne muzea narracyjne. Analiza przestrzeni muzealnej na przykładzie Muzeum Powstania Warszawskiego i Muzeum Fryderyka Chopina*, Warszawa 2014, mps, mgr UW, s. 14-15. <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9276>; K.A. Gajda, *Edukacyjna rola muzeum*, Kraków 2019, s. 141-143.

⁵⁵ Podobnie została zaaranżowana przestrzeń wystawiennicza w Muzeum Domu Karola Wojtyły w Wadowicach. Serce muzeum, czyli mieszkanie Wojtyłów, pozostało niezmienione, ale pozostałe pomieszczenia kamienicy zorganizowano według kanonu muzeum narracyjnego, którego sale są ułożone tematycznie i chronologicznie. J.J. Pietruszka, *Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach – dom świętego*, w: *Muzea kościelne wobec nowych wyzwań*, red. N.W. Błażejczyk, P. Majewski, Warszawa 2019, s. 217.

⁵⁶ Relacja ks. kanonika J. Krysztopy.

mej Matki i z Chrystusowej Krwi w sakramencie chrztu”⁵⁷. Następnie zwiedzający zapoznają się z życiem S. Wyszyńskiego, oglądając kolejne witraże. Idąc od pierwszego witraża z prawej strony chrzcielnicy, peregrynację kończy się w lewej nawie przy ołtarzu Matki Bożej Częstochowskiej. Przed tym wizerunkiem często modliła się rodzina Wyszyńskich. Dlatego ks. J. Krysztopa kustosz muzeum zachęca zwiedzających do modlitwy przed tym cudownym Obrazem. Pielgrzymi, podczas odwiedzin w Zuzeli, chętnie uczestniczą w mszach św. celebrowanych przez swoich księży przewodników lub miejscowego księdza proboszcza.

Kolejnym etapem pobytu w Zuzeli jest poznanie miejsc pamięci kardynała S. Wyszyńskiego na placu kościelnym, a następnie muzeum. Taki program zwiedzania ma pomóc w zrozumieniu, na jakich wartościach oparte było życie rodziny Wyszyńskich i co decydowało o bezkompromisowym życiu Prymasa Tyśiąclecia.

W latach 1908-1913 obok drewnianego kościoła z XVIII wieku wybudowano, staraniem ks. proboszczów: ks. Antoniego Lipowskiego i ks. Antoniego Pomirskiego, obecny kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego⁵⁸. Przy budowie kościoła pomagał mały Stefan Wyszyński, który razem z kolegami ze szkoły nosił cegły murarzom. Jego ojciec Stanisław Wyszyński zajmował się natomiast rozliczeniami finansowymi i sprawami gospodarczymi budowy⁵⁹. Pierwszym elementem w kościele związanym z prymasem jest drewniana chrzcielnica stojąca z prawej strony prezbiterium, przeniesiona ze starego kościoła. Przy niej został ochrzczony przez ks. kan. A. Lipowskiego Stefan Wyszyński tuż po swoim narodzeniu 3 sierpnia 1901 r.⁶⁰ Dla podkreślenia ważności tego miejsca na ścianie nad chrzcielnicą zawieszono w 1992 r. wizerunek kard. Stefana Wyszyńskiego, namalowany na podstawie zdjęcia hierarchy z lat 70. XX wieku. Obraz jest utrzymany w odcieniach czerwieni, dla podkreślenia cierpienia w życiu kard. Stefana Wyszyńskiego. Dla jego uwypuklenia, na obrazie został namalowany krzyż. Jest to nawiązanie do słów kardynała, który wspomniał, że jego życie to Wielki Piątek⁶¹. Można nawet wyznaczyć cezurę w jego życiu, kiedy skończyło się szczęśliwe życie. W wieku 9 lat zmarła bowiem mu matka Julianna, po przeprowadzce

⁵⁷ Wyszyński, *Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego prymasa Polski Zuzela 13 czerwca 1971 r.*, s. 7.

⁵⁸ Pierwszy kościół parafialny w Zuzeli pw. św. Mikołaja pochodził z XV wieku i był drewniany. Ok. 1609 r. wzniesiono kolejną drewnianą świątynię pw. Trójcy Świętej i św. Leonarda. Ostatni drewniany kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego został wybudowany w 1726 r. W 1872 r. został wyremontowany. Obecny kościół parafialny w stylu neogotyckim pw. Przemienienia Pańskiego został wzniesiony w latach 1908-1913, według projektu J.P. Dziekońskiego, konsekrowany w przez bpa płockiego Antoniego Juliana Nowowiejskiego. W 1944 r. zniszczony częściowo przez Niemców, odbudowywany w latach 1957-1967. Pelica, *Zuzela*, kol. 1501.

⁵⁹ Czarnowski, *U kolebki życia Prymasa Tyśiąclecia*, s. 56; Wyszyński, *Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego prymasa Polski*, s. 10.

⁶⁰ Na okolicznościowej tablicy zawieszanej na filarze, przy chrzcielnicy napisano: „Przy tej chrzcielnicy w starym kościele 18 VIII 1901 r. został ochrzczony Stefan Wyszyński Prymas Tyśiąclecia”.

⁶¹ „[...] Moja droga była zawsze drogą Wielkiego Piątku. Jestem za nią Bogu bardzo wdzięczny”. Słowa kardynała S. Wyszyńskiego w 16 maja 1981 r., przed śmiercią. Zob. Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski*, s. 177.

rodziny Wyszyńskich do Andrzejewa. Wówczas życie osieroconego chłopca stało się „Wielkim Piątkiem”.

Drugim ważnym miejscem w kościele parafialnym jest znajdujący się po lewej stronie prezbiterium obraz Matki Bożej Częstochowskiej. Jest to wizerunek przyniesiony ze starego kościoła. Przed tym obrazem modlił się i służył do mszy św. mały Stefan Wyszyński. Wizerunek był również czczony przez jego rodziców, którzy modlili się przed nim w wolnych chwilach⁶². Aktualnie obraz jest tytułowany: „Pani Zuzelska Matka Powołań”, na pamiątkę m.in. Stefana Wyszyńskiego, który przed tym wizerunkiem odkrył w swoim sercu pierwsze natchnienie do służby Bożej jako kapłan⁶³.

Nowym elementem w kościele parafialnym w Zuzeli, który przypomina najważniejsze wydarzenia z życia prymasa, jest cykl witraży wykonanych w latach 2013-2014 z inspiracji ks. kan. Jerzego Krysztopy, proboszcza parafii i kustosa muzeum. Powstały one jako upamiętnienie 90. rocznicy święceń kapłańskich S. Wyszyńskiego. Zostały uroczystie poświęcone w dniu 2 sierpnia 2014 r. przez kardynała Gerharda Ludwika Müllera, Prefekta Kongregacji Nauki Wiary, w obecności ordynariusza łomżyńskiego bpa Janusza Stepnowskiego⁶⁴.

Cykl składa się z 14 witraży, z których 12 znajduje się w oknach naw bocznych, a 2 w prezbiterium. Witraże zostały zaprojektowane i wykonane przez Pracownię Witraży Godlewscy z Ciechanowca⁶⁵. Chronologicznie pierwsze zainstalowane zostały witraże w prezbiterium, w 1989 r. Po prawej stronie ukazane jest homagium kard. Stefana Wyszyńskiego złożone papieżowi Janowi Pawłowi II, podczas spotkania z Polakami w dniu 23 października 1978 r. Lewy witraż przedstawia natomiast modlącego się kard. S. Wyszyńskiego przed obrazem Matki Bożej Częstochowskiej. Witraże w nawach bocznych ukazują kolejne etapy życia S. Wyszyńskiego. Każdy z nich ma wpisane motto, hasło przewodnie będące wyimkiem pochodzącym z homilii lub innych wypowiedzi S. Wyszyńskiego lub Jana Pawła II dotyczące przedstawianego wydarzenia, datę roczną oraz charakterystyczne elementy, np. architektury, aby patrzący na nie bez trudu sami mogli rozpoznać jego temat. Patrząc od prawej strony prezbiterium, są to kolejno: 1) rodzina Wyszyńskich w czasie pobytu w Zuzeli w latach 1900-1910, z sentencją „Wszystko zaczęło się w Zuzeli”; 2) przyjęcie sakramentu kapłaństwa przez S. Wyszyńskiego w 1924 r., z zawołaniem pochodzącym z obrazka prymicyjnego „Jam jest głos wołający na puszcy, prostujcie drogę Pańską”; 3) przyjęcie sakry biskupa lubelskiego w 1946 r. z woli papieża Piusa XII; 4) nominacja w 1948 r.

⁶² S. Wyszyński, *Wszystko postawiłem na Maryję*, Warszawa 1998, s. 28; *Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski*, s. 9-10.

⁶³ Jurkiewicz, *Wspomnienia rodzinne*, s. 10; Relacja ks. J. Krysztopy, proboszcza parafii.

⁶⁴ Napis na witrażu: Witraże poświęcone 02.08.2014 r. w 90 rocznicę święceń kapłańskich Prymasa Tysiąclecia przez Prefekta Kongregacji Nauki Wiary Gerharda Ludwiga Kardynała Müllera, w obecności biskupa łomżyńskiego Janusza Stepnowskiego i przybyłych dostojnych gości. Witraże wyk[onano] w latach 2013-2014 staraniem ofiarodawców i ks[iędza] proboszcza Jerzego Krysztopy.

⁶⁵ Jak zapisali na jednym z witraży: „Projekt i wykonanie pracownia witraży Godlewscy Ciechanowiec, w darze Słudze Bożemu Stefanowi Kardynałowi Wyszyńskiemu na 40-lecie sakramentu małżeństwa i pracowni Wiery i Romana Godlewskich. A.D. 2014”.

na arcybiskupa metropolitę gnieźnieńskiego i warszawskiego oraz przyjęcie tytułu prymasa Polski. Fakt ten został podkreślony przez umieszczenie zawołania biskupiego S. Wyszyńskiego „Soli Deo”⁶⁶; 5) uwięzienie prymasa S. Wyszyńskiego przez władze komunistyczne w latach 1953-1956, z jego sentencją „Pragnę zachować pokój Boży ze wszystkimi”⁶⁷; 6) nominacja kardynalska S. Wyszyńskiego przez papieża Piusa XII w 1953 r.⁶⁸ z mottem „Błogosławię i stale błogosławić będę”; 7) Jasnogórskie Śluby Narodu Polskiego złożone 26 sierpnia 1956 r., z umieszczonym w witrażu ich fragmentem: „Królowo Polski odnawiamy dziś śluby Ojców naszych i Ciebie za patronkę naszą i królową narodu polskiego uznajemy. Przyrzekamy uczynić wszystko, co leży w naszej mocy, aby Polska była rzeczywistym królestwem Twoim i Twojego Syna. Królowo Polski przyrzekamy”; 8) Wielka Nowenna przed millenium chrztu Polski, odprawiana w polskim Kościele w latach 1957-1966 z fragmentem pieśni milenijnej „[...] Weź w opiekę naród cały, Maryjo”⁶⁹; 9) II Sobór Watykański 1962-1965, w którego obradach brał udział S. Wyszyński, z wezwaniem modlitewnym „Maryjo, Matko Kościoła módl się za nami!”; 10) Sacrum Millenium Poloniae 966-1966 i obchody Tysiąclecia Chrztu Polski; 11) wybór Karola Wojtyły na papieża 16 października 1978 r. i jego słowa skierowane do prymasa S. Wyszyńskiego: „Czcigodny i umiłowany księżu Prymasie, nie byłoby na Stolicy Piotrowej Papieża Polaka gdyby nie było Twojej wiary, Twojej heroicznej nadziei, Twojego Zawierzenia Matce Kościo-

⁶⁶ Łac. Soli Deo (*Samemu Bogu*). Jan napisał kard. S. Wyszyński: „Nadal jesteśmy wierni naszemu założeniu biskupiemu, że służymy: «Soli Deo – Bogu samemu» [...]. Doświadczenie w pracy kazało mi dodać do tego hasła «Per Mariam». A więc «Per Mariam – Soli Deo», «Przez Maryję – Bogu samemu». Doszedłem do wniosku, że jest to droga pewna i niezawodna”. S. Wyszyński, *Dziela zebrane*, t. 7, red. I. Czarcieńska, B. Macikiewic, A. Rastawicka, Warszawa 2016, s. 118.

⁶⁷ W dniu 1 I 1954 r., uwięziony w Stoczku Warmińskim kard. S. Wyszyński napisał w swoich *Zapiskach więziennych*: Pragnę zachować «Treuga Dei» [pokój Boży – dop. red.] ze wszystkimi. Odnawiam najlepsze swoje uczucia dla wszystkich ludzi. Dla tych, co mnie teraz otaczają najbliżej. I dla tych dalekich, którym się wydaje, że decydują o moich losach, które są całkowicie w rękach mego Ojca Niebieskiego. Do nikogo nie mam w sercu niechęci, nienawiści czy ducha odwetu. Pragnę się bronić przed tymi uczuciami całym wysiłkiem woli i pomocą łaski Bożej. Dopiero z takim usposobieniem i z takim uczuciem mam prawo żyć. Bo dopiero wtedy moje życie będzie budowało Królestwo Boże na ziemi”. S. Wyszyński, *Zapiski więzienne*, Warszawa 2006, s. 64-65.

⁶⁸ Kapelusz kardynalski z rąk papieża Piusa XII prymas S. Wyszyński odebrał dopiero po uwolnieniu z więzienia w 1957 r. W 1953 r. władze komunistyczne nie wydały mu paszportu na wyjazd do Rzymu w 1953 r.

⁶⁹ Fragment pieśni „Z dawna Polski Tyś królową Maryjo” – „Weź w opiekę Naród cały, który żyje dla Twej chwały. Niech rozwija się wspaniały, Maryjo!”. Pieśń powstała w drugiej połowie XIX wieku i przeszła liczne przeobrażenia. Kanwą był wiersz Kornela Ujejskiego „Grzeszni, senni, zapomniani” z 1860. Autor muzyki pozostaje nieznany. Początkowo nosiła tytuł *Grzeszni, senni, zapomniani, Ojciec nasz!*. W XIX wieku popularna była m.in. wśród młodzieży, potem spopularyzowano ją w szeregach legionowych w latach 1914-1917. Uległa wtedy kolejnym przemianom słownym, ale melodia zawsze pozostawała niezmienna. M. Straszewicz, *Ojców naszych śpiew: pieśni patriotyczne*, Komorów 1992. Zobacz więcej na: Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki <http://piosenkireligijne.pl/z-dawna-polski-tys-krolowa/> (dostęp: 19.11.2020).

ła⁷⁰. Ostatni, 12 witraż umiejscowiony w lewej nawie, w transepcie, poświęcony jest upamiętnieniu śmierci Prymasa Tysiąclecia w 1981 r.⁷¹. z jego wyznaniem: „Wszystko postawiłem na Maryję⁷²”.

Kolejne upamiętnienia kardynała S. Wyszyńskiego znajdują się na placu kościelnym. Przed głównym wejściem do kościoła parafialnego umieszczony jest spizowy pomnik prymasa Wyszyńskiego jako Nauczyciela Narodu, dar autorstwa artysty-rzeźbiarza Leona Machowskiego⁷³. Monument został poświęcony przez Jana Pawła II w Warszawie, po modlitwie przy grobie bł. ks. Jerzego Popiełuszki w dniu 14 czerwca 1987 r. Uroczystego odsłonięcia dokonano 22 listopada 1987 r. pod przewodnictwem abpa Bronisława Dąbrowskiego, wieloletniego współpracownika kardynała⁷⁴.

Innym elementem upamiętniającym postać kard. S. Wyszyńskiego jest usytuowany z lewej strony kościoła kamienny obelisk z pamiątkową płytą informującą o setnej rocznicy urodzin Prymasa Tysiąclecia. Został poświęcony 3 sierpnia 2001 r. przez biskupa łomżyńskiego Stanisława Stefanka⁷⁵.

Po przeciwnej stronie kościoła, z jego prawej strony znajduje się grotta z Lourdes, wybudowana w 1994 r. przez parafian dla uczczenia 70. rocznicy święceń kapłańskich S. Wyszyńskiego. Budowla posiada wmurowany kamień z Groty z Lourdes⁷⁶.

---

⁷⁰ Całe wystąpienie Jana Pawła II w dniu 23 X 1978 r. na audiencji dla Polaków brzmiało: „Czcigodny i Umiłowany Księżu Prymasie! Pozwól, że powiem po prostu, co myślę. Nie byłoby na Stolicy Piotrowej tego Papieża Polaka, który dziś pełen bojaźni Bożej, ale i pełen ufności rozpoczyna nowy pontyfikat, gdyby nie było Twojej wiary, niecofającej się przed więzieniem i cierpieniem, Twojej heroicznej nadziei, Twojego zawierzenia bez reszty Matce Kościoła, gdyby nie było Jasnej Góry i tego całego okresu dziejów Kościoła w Ojczyźnie naszej, które związane są z Twoim biskupim i prymasowskim posługiwaniem”. K. Lewandowska, *Kardynał Stefan Wyszyński – obrońca historii, tradycji i kultury Polski*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 9 (2012) nr 1 (20) s. 59; Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński. Prymas Polski*, s. 165-166.

⁷¹ Prymas zmarł w dniu 28 V 1981 r. w Pałacu Arcybiskupów Warszawskich. Msza św. pogrzebową odprawiona została na Placu Piłsudskiego. Trumnę z ciałem złożono w krypcie Katedry św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński. Prymas Polski*, s. 181-184.

⁷² S. Wyszyński słowa: „Wszystko postawiłem na Maryję – i to Jasnogórską”, wypowiedział 14 lutego 1953 r. do najbliższych współpracowników. M. Okońska, *Wszystko postawił na Maryję*, Warszawa 2001, s. 13-14.

⁷³ Leon Machowski – artysta-rzeźbiarz, był autorem epitafium nad grobem Stefana kardynała Wyszyńskiego w katedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie, która okazała się jego ostatnim dziełem. Artysta zmarł w czasie jej realizacji w 1988 r.

⁷⁴ Inicjatywę wzniesienia pomnika podjęto w 1984 r. Podczas zebrania komitetu budowy pod przewodnictwem prof. Andrzeja Stelmachowskiego na przełomie 1985/1986 przyjęto w darze projekt artysty Leona Machowskiego. Półturzycka, Półturzycki, *Miejsca wypoczynku kardynała Stefana Wyszyńskiego – ślady i pamiątki jego pobytów*, s. 191; Relacja ks. Jerzego Krysztopy.

⁷⁵ M. Półturzycka, J. Półturzycki, *Miejsca wypoczynku kardynała Stefana Wyszyńskiego – ślady i pamiątki jego pobytów*, „Studia Prymasowskie”, 3 (2009) s. 191; Relacja ks. kanonika J. Krysztopy, proboszcza i kustosa parafii Zuzela..

⁷⁶ Tamże.

Kolejnym elementem jest dzwonnica kościelna, wzniesiona w latach 1992-1994, przy głównym wejściu do świątyni. W celu podkreślenia więzi duchownych łączących kard. Stefana Wyszyńskiego, Jana Pawła II oraz bł. ks. Jerzego Popiełuszki w dzwonnicy na placu kościelnym zawieszono trzy dzwony, wykonane w pracowni ludwisarskiej Felczyńskich z Przemyśla, poświęcone każdemu z tych duchownych. Największy dzwon (3500 kg) nosi imię Jan Paweł II „Totus Tuus”, średni (1800 kg) – Stefan kard. Wyszyński „Soli Deo” oraz najmniejszy (820 kg) ks. J. Popiełuszko „Zło dobrem zwyciężaj”. Poświęcenia dzwonnicy i dzwonów dokonał w dniu 19 czerwca 1994 r. prymas Józef Glemp, w 70. rocznicę święceń kapłańskich kard. S. Wyszyńskiego⁷⁷.

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli, jego otoczenie i budynek Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego stanowią jedną całość pielgrzymkowo-wystawienniczą. Ukazują one dzieciństwo i dalsze losy przyszłego prymasa Polski. Parafrazując słowa Jana Pawła II z jego pielgrzymki do Wadowic w 1999 r.⁷⁸, można napisać, że i dla S. Wyszyńskiego „w Zuzeli, wszystko się zaczęło. I życie się zaczęło, i szkoła się zaczęła, (...) i kapłaństwo się zaczęło”. To podobieństwo zauważył kard. Kazimierz Nycz, który podczas jednej z uroczystości w Zuzeli, nawiązując do historii Karola Wojtyły, nazwał to miejsce „małymi Wadowicami”⁷⁹.

Parafialne Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli jest przykładem realizacji wskazań Papieskiej Komisji Dóbr Kultury czy też polskiego prawodawstwa kościelnego, dotyczących misji muzeów kościelnych⁸⁰. Wspomniana placówka muzealna realizuje nie tylko działalność kulturalną, ale i duszpasterską w Kościele partykularnym⁸¹. Muzeum jest owocem troski proboszcza i parafian o zachowanie śladów życia rodziny Wyszyńskich w Zuzeli. Poszczególne elementy upamiętnienia kard. S. Wyszyńskiego powstają dzięki inicjatywie i funduszom miejscowych duszpasterzy i parafian. Świadczy to o dużym zrozumieniu, jak ważne jest pielęgnowanie pamięci o najwybitniejszym mieszkańcu wsi, ale również jest przejawem dumy ze swojej małej ojczyzny. Życie S. Wyszyńskiego stanowi wzór i punkt odniesienia dla mieszkańców parafii w ich życiu religijnym. Każdy wierny modlący się w kościele para-

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ „W tym mieście, w Wadowicach, wszystko się zaczęło. I życie się zaczęło, i szkoła się zaczęła, studia się zaczęły, i teatr się zaczął, i kapłaństwo się zaczęło”. J. Gawron, M. Witkowski, *Wadowice tu wszystko się zaczęło*, Wadowice 2011, s. 2

⁷⁹ Relacja ks. kanonika J. Krysztopy, proboszcza i kustosa parafii Zuzela.

⁸⁰ Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury, *List okólny „Funkcja pastoralna muzeów kościelnych”, 15 VIII 1999 r.*, tłum. ks. F. Nieckarz, „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego”, 4 (2000-2001) nr 4, s. 5-76; M. Leszczyński, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa kościelnego Kościoła katolickiego*, ABMK, 85 (2006) s. 103-118; P.P. Maniurka, *Prawna ochrona zabytków kościelnych. Problemy dóbr kultury w świetle norm kościelnych*, w: *Muzea kościelne wobec nowych wyzwań*, red. N.W. Błażejczyk, P. Majewski, Warszawa 2019, s. 115-127.

⁸¹ M. Leszczyński, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych (Omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, ABMK, 79 (2003) s. 149; tenże, *Troska Papieskiej Komisji do spraw Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego*, ABMK, 86 (2006) s. 19, 25.

fialnym w Zezuli może kontemplować drogę do świętości kard. S. Wyszyńskiego poprzez m.in. witraże czy inne elementy świątyni przypominające jego osobę.

Działalność kulturalna i duszpasterska muzeum w Zuzeli jest skierowana również do grup zorganizowanych i osób prywatnych, które przybywają do miejsca pamięci S. Wyszyńskiego. Plan zwiedzania Ośrodka Pamięci Kardynała Stefana Wyszyńskiego proponowany przez kustosza ks. J. Krysztopę łączy poznanie polskiego dziedzictwa kulturowego z początku XX wieku, z ukazaniem roli Kościoła katolickiego w codziennym życiu mieszkańców nadbużańskiej wsi. Umiejętny sposób prezentacji tradycyjny zbiorów muzealnych i upamiętnień S. Wyszyńskiego powoduje, że oglądający przyjmują je jako część historii swojego życia jako Polaków i wiernych Kościoła katolickiego. Dodatkowo poprzez włączenie w plan zwiedzania indywidualnej modlitwy czy też mszy św. w kościele parafialnym podkreślony jest aspekt religijny, bez którego trudno zrozumieć życie i działalność kard. S. Wyszyńskiego. Można nawet stwierdzić, że wybierając się do Zuzeli, należy przygotować się wcześniej duchowo⁸², aby nie tylko poznać pamiętki związane z dzieciństwem S. Wyszyńskiego, ale poprzez te obiekty lepiej poznawać Boga i drogę do świętości tego hierarchy nazwanego przez mu współczesnych – Prymasem Tysiąclecia.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Relacje

Relacja ks. kanonika mgr lic. Jerzego Krysztopy, proboszcza parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli i kustosza Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli z dnia 12 sierpnia 2020 r.

Źródła

Kazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski. Zuzela 13 czerwca 1971, wyd. J. Krysztopa, Łomża-Zuzela 2011.

Wyszyński Stefan, *Dziela zebrane*, t. 7, red. I. Czarcińska, B. Macikieiwcz, A. Rastawicka, Warszawa 2016.

Wyszyński Stefan, *Gody w Kanie*, Paris 1962.

Wyszyński Stefan, *Idzie nowych ludzi plemię*, Poznań-Warszawa 1973.

Wyszyński Stefan, *O polskim Papięzu z Krakowa*, Poznań 1979.

Wyszyński Stefan, *Wszystko postawiłem na Maryję*, Warszawa 1998.

Wyszyński Stefan, *Zapiski więzienne*, Warszawa 2006.

Opracowania

Gajda Kinga Anna, *Edukacyjna rola muzeum*, Kraków 2019.

Ch.[lebowski] Br.[onisław], *Zuzel*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, red. B. Chlebowski, Warszawa 1895, s. 679.

⁸² Leszczyński, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych*, s. 149.

- Czarnowski Robert, Akt *chrztu Kardynała Stefana Wyszyńskiego odczytany na nowo*, „Studia Claromontana”, 19 (2001) s. 503-512.
- Czarnowski Robert, *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796-1925*, Warszawa 2006.
- Czarnowski Robert, *U kolebki Prymasa Tysiąclecia. W setną rocznicę urodzin i chrztu świętego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Łomża 2001.
- Dzieje Polski w dwudziestu czterech obrazkach, skreślił dla użytku braci włościan Kazimierz Góralczyk (Wł. L. Anczyk)*, Nakładem Księgarni Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1863.
- Gadacz J.L., *Leszczyński Jan Tomasz, o. Prokop*, w: *Słownik Polskich Kapucynów*, Wrocław 1985, s. 679-697.
- Gawron J., Witkowski M., *Wadowice tu wszystko się zaczęło*, Wadowice 2011.
- Jemielity Witold, *Andrzejewo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, Lublin 1989, kol. 545.
- Jurkiewicz Janina, *Wspomnienia rodzinne*, w: *Wspomnienia o Stefanie kardynale Wyszyńskim*, red. A. Rastawicka, Kraków 2001, s. 7-23.
- Kindziuk Milena, *Kardynał Stefan Wyszyński. Prymas Polski*, Kraków 2019.
- Konefał Jan, *Działalność społeczno-polityczna Aleksandra Zawadzkiego (Ojca Prokopa) w Królestwie Polskim 1876-1917*, Lublin 2000.
- Krysztopa Jerzy, *Parafia pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli*, Zuzela 2004.
- Leszczyński Mariusz, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych (Omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 147-150.
- Leszczyński Mariusz, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa kościelnego Kościoła katolickiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 85 (2006) s. 103-118.
- Leszczyński Mariusz, *Troska Papieskiej Komisji do spraw Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 86 (2006) s. 17-25.
- Lewandowska Krystyna, *Kardynał Stefan Wyszyński – obrońca historii, tradycji i kultury Polski*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 9 (2012) nr 1 (20) s. 59-78.
- Ligawki – uratowana tradycja*, „Poznaj swój kraj”, 9 (2017), s. 3-7.
- Łoziński Bogumił, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 1998.
- Maniurka Paweł Piotr, *Prawna ochrona zabytków kościelnych. Problemy dóbr kultury w świetle norm kościelnych*, w: *Muzea kościelne wobec nowych wyzwań*, red. N.W. Błażejczyk, P. Majewski, Warszawa 2019, s. 115-127.
- Misiura Grzegorz, *Organista Stanisław Wyszyński (1876-1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 104 (2015), s. 205-209;
- Ojca Prokopa Kapucyna, Żywoty Świętych na wszystkie dni roku z przydaniem dla każdego pożytku duchowego i właściwej modlitwy tudzież na wszystkie uroczystości i święta wszystkie nauki*, wydanie nowe z wizerunkami świętych, Druk Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda synów, ss. 879, Warszawa 1901.
- Okońska Maria, *Wszystko postawił na Maryję*, Warszawa 2001.
- Olędzki Jacek, *Doroczne pieczywo obrzędowe północno-wschodniej Polski*, „Polska Sztuka Ludowa – Konteksty”, 15 (1961) z. 1, s. 3-23.
- Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury, *List okólny „Funkcja pastoralna muzeów kościelnych”, 15 VIII 1999 r.*, tłum. ks. F. Nieckarz, „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego”, 4 (2000-2001) nr 4, s. 5-76.
- Pelica Grzegorz Jacek, *Zuzela*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, kol. 1501.

- Pietruszka Jacek, *Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach – dom świętego*, w: *Muzea kościelne wobec nowych wyzwań*, red. N.W. Błażejczyk, P. Majewski, Warszawa 2019, s. 215-224.
- Pólturzycka Maria, Pólturzycki Józef, *Miejsca wypoczynku kardynała Stefana Wyszyńskiego – ślady i pamiątki jego pobytów*, „*Studia Prymasowskie*”, 3 (2009) s. 187-202.
- Prejs Roland, *Leszczyński Prokop OFMCap.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. E. Gigilewicz, Lublin 2004, kol. 859-860;
- Przepierski Stanisław, *Opatrznościowy pasterz. Droga życia Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Częstochowa 2020.
- Rytel-Andrianik Paweł, *Sanktuarium i parafia Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyńni*, Drohiczyn-Rzym-Oksford 2011, s. 124-125.
- Straszewicz Marzena, *Ojców naszych śpiew: pieśni patriotyczne*, Komorów 1992.
- Szczebak Władysław, *Muzea parafialne i klasztorne na przykładzie diecezji tarnowskiej*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 85 (2006) s. 77-88.
- Uszyński Tadeusz, *Spoleczny komitet utworzenia muzeum i budowy pomnika księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli*, w: *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Tysiąclecia*, red. K. Pierzchała, S. Budzyński, Warszawa 2001, s. 105-116.
- Wilińska Aleksandra, *Współczesne muzea narracyjne. Analiza przestrzeni muzealnej na przykładzie Muzeum Powstania Warszawskiego i Muzeum Fryderyka Chopina*, Warszawa 2014, mps, mgr UW, s. 14-15, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9276>.
- Wójcik Maria, *Służki NMP Niepokalanej*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 18, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 431-433.
- Ziemann Eugeniusz, *Naśladowanie Chrystusa*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 788-789.

Netografia

- Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki, <http://piosenkireligijne.pl/z-dawna-polski-tys-krowa/> (dostęp: 19.11.2020).
- Instrumenty z duszą – ligawka*, <http://kulturaludowa.pl/aktualnosci/instrumenty-z-dusza-ligawka/> (dostęp: 10.11.2020)
- Muzeum Bł. Księdza Jerzego Popiełuszki w Okopach będzie oddziałem Muzeum Podlaskiego w Białymstoku*, <https://www.gov.pl/web/kultura/muzeum-bl-ksiedza-jerzego-popieluszki-w-okopach-bedzie-oddzialem-muzeum-podlaskiego-w-bialymstoku> (dostęp: 10.11.2020).
- O muzeum*, <http://www.parafiazuzela.vxm.pl/index.php/o-muzeum.html> (dostęp: 13.08.2020).
- Polskie ludowe instrumenty muzyczne*, <http://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instrumenty/categories/category/327> (dostęp: 10.11.2020).
- Zduńska Wola: Muzeum Domu Urodzin Św. Maksymiliana Marii Kolbe*, <http://dziedzictwo.ekai.pl/text.show?id=3002> (dostęp: 10.11.2020).

THE MUSEUM OF THE CHILDHOOD YEARS OF THE PRIMATE OF THE MILLENIUM CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI IN ZUZELA

Abstract

Zuzela is a village in the Diocese of Łomża, where Stefan Wyszyński was born on 3 August 1901. His father Stanisław was an organist in the local parish. The Wyszyński family lived in the vicar's building opposite the church. In 1910, the family moved to Andrzejewo, where Stanisław Wyszyński was given the position of organist and better accommodation conditions for the growing family. The Museum in Zuzela was established in 1990 in the building of the former primary school, attended by Stefan Wyszyński. The institution is run by the parish in Zuzela, and each parish priest serves as its custodian. For more than twenty years, the institution was looked after by the habitless Sisters Servants of Mary Immaculate.

The hall of the primary school from the early 20th century, which Stefan Wyszyński attended, and the apartment of the family of the organist Stanisław Wyszyński were reconstructed within the museum. In the interior design efforts were made to reconstruct them as faithfully as possible, so that the visitor could learn about the living conditions and religious and intellectual development of the future Primate of Poland. The exhibition space also includes the Parish Church of the Transfiguration of the Lord, in the construction of which Stefan and his father took part. The temple has a baptistery where Stefan Wyszyński was baptised and the altar of Our Lady of Częstochowa, in front of which the Wyszyński family prayed, and Stefan served at Mass. There are also 14 stained-glass windows installed in the church, which describe the events in the life of Cardinal Stefan Wyszyński from his birth until his death and funeral. The church is also surrounded by several reminiscences of important anniversaries in the life of the Primate of the Millennium, such as birthdays or priestly ordinations. One of the bells is named after Cardinal Stefan Wyszyński. In the church square, in front of the entrance there is a large bronze statue of the Primate presented as the Father of the Nation. The Museum of the Childhood Years of the Primate of the Millennium Cardinal Stefan Wyszyński in Zuzela is an example of a museum that was created as a fruit of pride of the parish inhabitants with their most revered compatriot, but it is also a testimony of understanding of the importance of preserving the traces of the past. This place skilfully combines a traditional visit to the museum with religious experiences, through the following order of learning about Zuzela, proposed by the custodian: a visit to the church, prayer (mass), learning about the life of Cardinal Stefan Wyszyński through stained-glass windows in the church and the commemorative elements in the church square, and finally visiting the Museum of the Childhood Years of the Primate of the Millennium Cardinal Stefan Wyszyński in Zuzela, i.e. the former school and apartment of the organist Wyszyński.

This parish museum is an example of the implementation of the recommendations of the Pontifical Commission for the Cultural Heritage of the Church and the Polish Church legislation on the mission of church museums. Not only does the institution implement cultural activities, but it also exerts a pastoral impact on the community of the particular Church.

Keywords: Zuzela; Stefan Wyszyński; Primate of the Millennium; museum; childhood

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Fot. 1. Tablica informacyjna Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli. Fot. Teresa Hamryszczak.

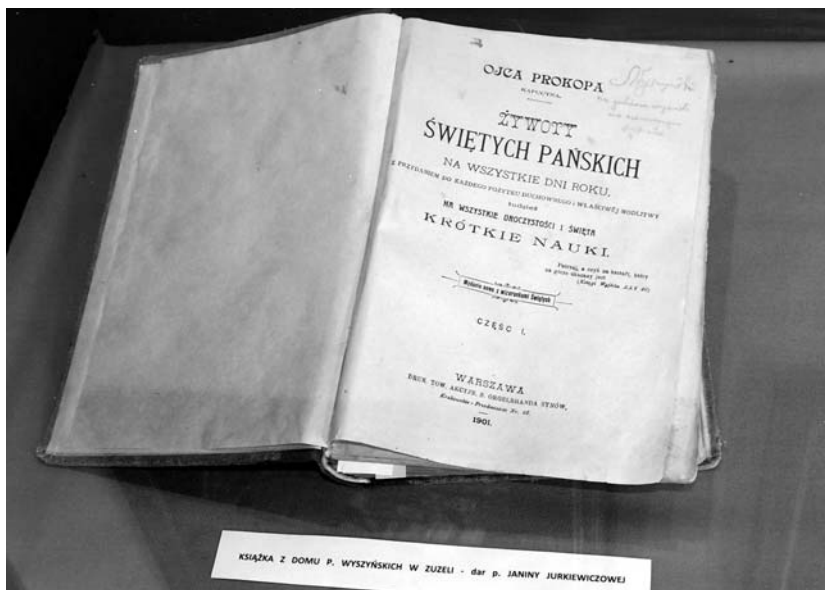
Fot. 2. Budynek Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli. Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 3. Wnętrze sali szkolnej w Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli. Fot. ze zbiorów Parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli.

Fot. 4. Pamiątki w gablocie w sali szkolnej, w Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli. Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 5. Książka *Ojca Prokopa Żywot Świętych Pańskich*, własność organisty Stanisława Wyszynskiego (w prawym górnym rogu jego autograf). Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 6. Ekspozycja w sali szkolnej. Kozy prostyńskie, które z pielgrzymek do sanktuarium w Prostyni przynosili mieszkańcy Zuzeli. Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 7. Zrekonstruowany pokój rodziny Wyszyńskich w Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli.

Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 8. Zrekonstruowana kuchnia rodziny Wyszyńskich w Muzeum Lat Dziecięcych Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Zuzeli.

Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 9. Wnętrze kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego w Zuzeli. Z prawej strony zdjęcia chrzcielnica, nad nią wizerunek kard. Stefana Wyszyńskiego. Z lewej strony obraz Matki Bożej Częstochowskiej, przed którym modliła się rodzina Wyszyńskich. Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 10. Witraż z prawej strony transeptu kościoła, przedstawiający rodzinę organisty Stanisława Wyszyńskiego w Zuzeli.
Fot. Teresa Hamryszczak.

Fot. 11. Pomnik Stefana Kardynała Wyszyńskiego na placu przed kościołem w Zuzeli projektu Leona Machowskiego. Fot. Teresa Hamryszczak.